

Politika in javno mnenje

Pojmovanje politike in odnos Slovencev do politike

Ali so Slovenci – kar zadeva odnos do politike – glede na uveljavljeni večstrankarski sistem in parlamentarizem – v procesu preoblikovanja svoje politične identitete? Kaj je politika v Slovenčevem družbenem obnebjju, kakšna je v utripu slovenskega javnega mnenja »anatomija« politike? Ali je sploh mogoče odnos slovenskega javnega mnenja do politike zjedriti v izbor med deset modalitet, ki so v raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/2 navedena v vprašanju, ki se nanaša na pojavne obraze politike in politikov?¹ Ali ni politika takšen pojav, da bolj kot raziskovalno tipljemo in brodimo po njenih prozornih in neprozornih tolmunih, manj vemo, kaj v resnici je? Ali pa morda vemo samo to, kaj politika ni?

Za politiko lahko tudi rečemo, da je kameleonski pojav. Toda če trdimo, da je politika kameleonski pojav, ali to res pomeni le nekakšno objektivno, znanstveno aseptično in tako rekoč klinično hladno opredelitev, ki naj implicira, da se narava politike pač spreminja glede na družbeni čas in družbeni prostor? Ali pa opredelitev politike kot kameleonskega pojava ne pomeni tudi vrednostno nenevtralne sodbe, ki slabšalno prikazuje politiko kot nekaj sprenevedavega, obremenjenega s politično mimikrijo? Že dejstvo, da imamo danes opravka z »globalizacijo politike« v raziskovalno empiričnem smislu pojav politike še bolj zapleta, saj jo umešča v planetarno razsežnost. In kje se znajde »slovenska politika«, usodno razpeta med domačijstvom in kozmopolitizmom? Ali pravkar povedano lahko prevedemo v pojem mikropolitika na eni in makropolitika na drugi strani?

Operacionalizacija pojma politika in politiki, ki jo daje (oziroma bolje: poskuša dati) vprašanje z desetimi modalitetami v raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/92 (Slovenska družba na prehodu v demokracijo) je bolj ali manj posrečen del mednarodnega vprašalnika na to temo, s katero se naše raziskovanje slovenskega javnega mnenja vključuje tudi v mednarodne raziskave. Hiba vprašalnih modalitet, ki skušajo zaradi mednarodne primerljivosti biti zveste mednarodnemu vprašalnemu standardu, je po moji presoji tudi v tem, ker mimo »univerzalnih« vprašanj o politiki premalo sprašuje o tistem, kar bi bilo svojsko za »našo« politiko, torej še posebej za novopečeno pluralistično politiko na Slovenskem. Tudi politika kot interesna konfiguracija premalo metodološko operacionalizirano udarja iz vprašalnika in njegovih modalitet.

Nekaj manj kot tri petine vprašanih (58,6%) sodi, da je politika takšen fenomen, da je bolje, da se človek vanjo ne vmešava, ker se bo prej ali slej opeknel. 27,0% s takšno trditvijo ne soglaša, 14,4% vprašanih pa se o tem ne more izjasniti. Toda četudi se človek ne vmešava v politiko, je vendar tako ali drugače v njo usodno vpet. Če se posameznik ne zanima za politiko in si domišlja, da se v njo ne vmešava, pa se politika (kot oblast v ožjem smislu; pa tudi kot gospodarska,

* Dr. Boštjan Markič, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

¹ Slovensko javno mnenje 1991/2 (Slovenska družba na prehodu v demokracijo), raziskovalna skupina N. Toš (nosilec projekta), P. Klinar, B. Markič, Z. Roter. Reprezentativni vzorec 2100 polnoletnih občanov v Republiki Sloveniji; Raziskava izvedena s pomočjo standardiziranega vprašalnika v novembru in decembru 1991.

monetarna, davčna, razvojna, socialna, kulturna) zanj zanima in človeka še kako »vmeša« v svoje (politično) dogajanje in štrene. Marsikoga politika zvije in mu usodno določi njegovo družbeno bivanje. Politika pravzaprav ni prihranjena nikomur.² Slehernik je z njo zajet. Ne samo v atomsko apokaliptičnem času. Tudi danes, ko je porušena bipolarnost sveta in ko je človek zagozden v nacionalno (nacionalistično?) politiko svojih držav! Človek je zapreden v politiko, včasih z bolj, včasih z manj prepoznavnimi nitmi.

Problem tedaj očitno ni samo v tem, da se boš s politiko prej ali slej opekel. Problem je tudi v tem, da te lahko tudi mrazi, da te lahko tudi zebe, če si (pre)daleč od politike. Razpet med ognjem in ledom, med tem da te peče ali da te zebe, Slovenec vendar v svoji percepciji politike v večinskem deležu pristaja na kritično razdaljo do politike. V tem se kaže tudi Slovenčeva »ziheraška« politična kultura, njegova zadržanost do visoko tveganih in nepreizkušenih političnih projektov.

Slovensko javno mnenje pa je približno deljeno na polovico, ko gre za sodbo o tem, da se danes s politiko ukvarjajo le tisti, ki bi se s tem radi okoristili. 39,6% vprašanih soglaša s takšno oceno, 37,4% pa ji nasprotuje. 23,0% se o tem vprašanju ni moglo izreči. Očitno je, da vsaj za ne nepomenljiv del vprašanih politika zaudarja, da tako rekoč smrdi, da s pojmom politike vežejo pojem »okoriščanja«. Vsa zla družbe se po taki presoji pripisujejo politiki, za politične akcije se vežejo malodane hudičevi in belcebubovski politični motivi. Zato politika pogosto ni cenjena in se kolokvijalno opredeljuje kot »javna dama« in za prenekatere je videti, da je sintagma »politika je javna dama« povsem notranje usklajena in simbolična. Vendar če politika ni cenjena, to še ne pomeni, da ni vplivna.³ Sfera politike ni izziv samo za ustvarjalce, ki jih sicer slovensko javno mnenje ceni, ampak je izziv in možnost tudi za grabežljivce, verbaliste in pogoltnike (»ki bi se radi okoristili«). Takšni se razmetavajo z demokratično, parlamentarno, tržno frazeologijo, izza kulis pa s svojimi drugačnimi dejanji zanikajo lastne besede.

Našo raziskovalno radovednost je pritegnilo tudi vprašanje, kako je s tem, da se politiki zanimajo za mnenja ljudi le takrat, kadar prihaja do težav. Soglašanje s takšno trditvijo je v očeh javnega mnenja dokaj visoko (63,2%). Tezi, da politiki ne vidijo radi, da se ljudje vmešavajo v njihove zadeve, pa pritrjuje 70% vprašanih. Zanimanje politikov za mnenja ljudi le takrat, kadar prihaja do težav, sicer pa ignorirajo njihova stališča, bi kazalo na percepcijo politike kot izrazito oportunistične dejavnosti, s primesmi zvitosti in lokavosti. To bi kazalo na sprenevedavost politike. Odgovorna politika, politika, ki zna predvidevati, nastopa tudi preventivno in ne le kurativno in se oddaljuje od demagoških prijemov. Politiki, ki ne vidijo radi, da se ljudje »vmešavajo v njihove zadeve«, očitno mislijo, da se »bogovi lahko obnavljajo v politiki«. V zvezi s tem je nedvomno legitimno vprašanje, ali so politiki dovolj podvrženi družbenemu nadzoru, da bi tako bilo čim manj monopolov.⁴ Vse kar je v politiki brez nadzora, je še hitreje podvrženo kvarjenju.

Raziskava Slovensko javno mnenje 1991/2 tudi razkriva, da 53,0% vprašanih meni, da je bolje ne zaupati politikom. Previdnostni model Slovenčevega političnega obnašanja je glede na raziskavo slovenskega javnega mnenja ukoreninjen v dobri polovici naše populacije. Zaupanje se v politiki težko doseže, kaj hitro pa se izgubi. Tega se po navadi zavedajo politiki in politične stranke šele takrat, ko jih

² Djordjević, Jovan: Samoupravljanje in politični sistem, Rijeka 1978, Biblioteka Znanje, str. 94–133.

³ Djordjević, Jovan, prav tam.

⁴ Sartori, Giovanni: Will Democracy Kill Democracy? Government and Opposition, No. 2/1975.

o tem pouči volilni poraz in ko morajo kasneje na (ne)uspešen popravni izpit.⁵ To je po svoje tudi politično vzgojno, saj tudi na takšnih spoznanjih raste demokratična politična kultura.

Slovenci nimajo visokega mnenja o možnostih »navadnega človeka« v politični participaciji. Več kot tri četrtine vprašanih sprejema oceno, da so navadni ljudje vedno odrinjeni od oblasti. Le dobra desetina s takšnimi nemožnostmi navadnega človeka glede »izvajanja oblasti« ne soglaša. Ali to pomeni, da je v percepciji Slovenca politika vendarle neke vrste volčji svet javnih poslov, ki jih opravljajo le izbranci?

Mednarodno raziskovanje fenomena politika, ki ga je prevzela tudi naša raziskava, se je pomudilo tudi ob modaliteti, ki se sprašuje, ali je sodelovanje v politiki tudi domoljubna dolžnost. V našem zapisu, ki razmišlja o fenomenu politike, ne more biti nezapažen raziskovalni podatek, da je večji delež (41,2%) Slovencev, ki se s tako trditvijo strinjajo, in manjši (34,3%) delež tistih Slovencev, ki takšno trditev odklanja. Neopredeljena za navedeno trditev pa je bila v raziskavi ena četrtina vprašanih.

Sporočilno vrednost raziskave o fenomenu politika in politiki v raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/2 bi lahko zgostil v naslednje ugotovitve: politika je (že) integralni del slovenske eksistenčne izkušnje in dovolj razvidno se zarisuje Slovenčev javnomnenjski kardiogram oziroma javnomnenjski encefalogram o politiki in politikih. Slovensko občestvo je občutljivo do vrednotenja politike. Čeprav v odnosu do politike, rečeno splošno, rahlo prevladujejo negativne konotacije, Slovenčevo mnenje o politiki vendarle ni črno-belo in ni pretirano obremenjeno s stereotipi. Slovenci imajo »svoj« odnos do politike, izhajajoč pri tem iz svojih praktičnih (volilnih, strankarskih, gospodarskih, socialnih, kulturnih, zaposlitvenih in drugih) izkušenj. Tudi tisti Slovenci, ki nimajo odnosa do politike oziroma ga ne deklarirajo, v bistvu vendarle izpričujejo svojevrsten odnos do politike in politiko vrednotijo. Iz odgovorov v naši raziskovalni anketi bi lahko sklepal, da se Slovenci zavedajo protislovnosti politike, ki je na eni strani manipulativna in demagoška (mistificira realnost), na drugi strani pa je politika tudi tista akcijsko interesna dejavnost (in družbena projekcija), ki Slovincem omogoča družbeno eksistenco. Pri Slovincih gre tedaj v bistvu za vznemirljivo trenje dveh zavesti o politiki: o politiki kot instrumentalizirani dejavnosti in o politiki kot življenjsko sprejemljivi usmerjevalki interesov. Slovenci zaznavajo, da je »perspektiva« politike v demokratizaciji in čeprav se bo politika vedno bolj profesionalizirala, bo za Slovence sprejemljiva, če bo stalno nadzorovana. Slovenec je še obremenjen s politiko, ki jo je doživljal v preteklih desetletjih. Danes pa se izjasnjuje, čeprav ne vedno brez primesi verbalizma, za ustvarjalno svobodo v parlamentarni pluralistični slovenski družbi in za odgovorno avtonomnost. V zavesti Slovenca se že zaznava dosežen prehod iz enopartijske v politično pluralistično strukturo. Rečeno posplošeno, pa Slovenec ostaja do politike previden, zaveda se njene družbene pollaščevalnosti in ne pristaja na »bianco politično menico«. Politiko pretežno ocenjuje glede na praktične, konkretne rezultate. »Delati politiko« pomeni zanj tudi predvidevati, gre tedaj tudi za razumevanje akcijskega odnosa politike do prihodnosti.

Če smo ocenjevali odnos Slovenca do politike, si oglejmo še dve tabeli iz naše raziskave, ki kažeta na oceno (ne)uspešnosti institucij in na stopnjo (ne)zaupanja Slovencev do institucij.

⁵ Sartori, Giovanni: *Parties and Party System*, Cambridge University Press, 1974.

Kako bi ocenili uspešnost delovanja spodaj navedenih institucij?

	zelo uspešno	uspešno	deloma, uspešno	neuspešno	zelo ne- uspešno	ne vem
a) slovensko skupščino s predsednikom F. Bučarjem	2,3	25,7	40,9	15,3	3,1	12,7
b) Predsedstvo Republike Slovenije s predsednikom M. Kučanom	27,4	50,1	14,5	2,0	0,5	5,5
c) republiško vlado kot celoto s predsednikom L. Peterletom	4,6	23,7	35,5	21,6	5,9	8,7
d) gospodarska ministrstva	0,7	10,4	32,3	31,8	9,1	15,7
e) zunanje ministrstvo	9,8	43,7	26,2	4,8	1,6	14,0
f) ministrstvo za zdravstvo	1,1	9,7	25,1	34,2	15,0	15,0

Ljudje morajo nekemu zaupati in imeti občutek, da se lahko zanesejo nase in na druge. V kolikšni meri lahko vi zaupate naslednjim institucijam?

		v ce- loti	precej	malo	nič	ne vem
a) slovenski vladi	SJM 91/1	11,1	31,5	39,2	13,0	5,2
	SJM 91/2	5,6	26,9	49,1	12,2	6,2
b) slovenski skupščini	SJM 91/1	6,3	30,6	40,4	12,0	10,8
	SJM 91/2	4,1	29,7	45,2	9,2	11,8
c) Predsedstvu Republike Slovenije	SJM 91/2	19,4	48,3	22,8	3,4	6,1

Zgoraj navedeni raziskovalni rezultati kažejo, da v pogledu uspešnosti v očeh slovenskega javnega mnenja pomembno izstopata Predsedstvo Republike Slovenije ter zunanje ministrstvo, neuspešno pa vlada v celoti in posebej še ministrstva, ki se ukvarjajo z gospodarskimi vprašanji. Stopnja Slovencevega zaupanja pa je tudi nizka do vlade in skupščine ter relativno visoka do predsedstva republike. V očeh slovenskega javnega mnenja pri njegovem vrednotenju ni težko opaziti notranje povezave med oceno uspešnosti institucije in (političnim, moralnim, osebnim) zaupanjem v institucije.

Volilni proces in javno mnenje

Za sedanje slovensko politično prizorišče bi vsekakor lahko dejali: volitve ante portas. Zato je povsem umljivo, da se raziskovanje politične zavesti Slovencev ni moglo izogniti vprašanju, ali bodo državljani šli na volitve ali ne. Vprašanje smo – z utemeljenim odmerkom negotovosti – oblikovali tako, da bodo volitve v novo slovensko skupščino, v novi slovenski parlament zelo verjetno s pomladi 1992. Ocena družbenopolitičnega položaja, presoja odnosov med političnimi strankami ter ne nazadnje formalnopravne in v zvezi s tem tudi časovne predpostavke pa kažejo, da je volitve v slovenski parlament mnogo bolj realno pričakovati jeseni 1992. leta.

Volilna zakonodaja in izbira volilnih sistemov imata tudi globoke politične posledice.

dice na oblikovanje slovenskega parlamenta in v zvezi s tem na oblikovanje političnih koalicij. Ni pričakovati lahkih sporazumov med odločujočimi političnimi osebki. Vse to bo imelo občutne posledice tudi glede časovne razsežnosti volitev. Najmanjšega dvoma ni o tem, da ima izbira volilnih pravil velik pomen za volilni proces in za volilne rezultate. Takšni ali drugačni volilni sistemi so odblesk odnosa politične moči⁶ in to bo – glede izbire volilnega sistema – veljalo tudi za Republiko Slovenijo. Vprašljivo pa je, ali bo dosežen in če bo, kakšen konsenz bo dosežen glede volilnega sistema med pozicijo in opozicijo v slovenski politični srenji. Že kratke členitve različnih volilnih sistemov pokažejo, da bi kazalo iskati takšne sisteme, ki bodo vzpostavljali (vsaj relativno) stabilno politično demokracijo.⁷ Tudi »slovenski« politični sistem (volilni sistem pa je del političnega sistema) bo racionalen, če bo težil k zmanjševanju količine politične negotovosti in političnih blokad, ki bi ga lahko ogrozile, pa bodisi da bi šel v smeri razvidne bipolarizacije ali pa v smeri neobvladljive razpršitve. Stabilnost političnega sistema tudi kot posledica določenega volilnega sistema, je vrednost tudi v slovenskih razmerah in je nikakor ne kaže podcenjevati.

Prve demokratične večstrankarske volitve v Sloveniji, poštene volitve (fair elections) v letu 1990 so bile pomemben politični dogodek po desetletjih vladavine monopolnega enostrankarskega sistema. Kaže podčrtati, da tudi delegatske volitve (glasovanje brez volitev), ki smo jih pričeli prakticirati v letu 1974, niso dajale možnosti političnega izbiranja. Vlogo neke vrste simbolne politične zarez, pravega družbenopolitičnega reza kot posledice tudi idejnopolitičnega loma, kot po volji volilcev izražena prehoda iz enopartijskega v strankarsko politični sistem so dejansko odigrale šele volitve 1990. leta. Bile so volitve »za« novi parlamentarni demokratični sistem,⁸ toda v sebi so nosile tudi bolj ali manj odkrito politično evforično sestavino »proti« staremu enopartijskemu sistemu politične avantgarde, ki si je nadeval preobleko delegatstva in politično fantomske neposrednosti.

Ni pričakovati, da bi bile tudi volitve 1992. leta takšen »premostitveni politični rez« in bodo zato v nekem smislu pravzaprav kontinuiteta pri uveljavljanju parlamentarnega sistema, volilno legitimiranega, čeprav v skromni obliki, že na volitvah 1990. leta. Ocenjujem torej, da volitve 1992. leta ne bodo nekakšen »terremoto elettorale«, ne bodo torej pravi volilni potres. Državljeni v Sloveniji na volitvah 1992. leta ne bodo več pokazali vrat tistemu, kar bi lahko imenovali »ancien regime«, temveč bodo vrednotili dosežke »novih« nosilcev oblasti, presojali pluse in minuse (politične, gospodarske, socialne) političnih strank, njihovih možganskih in akcijskih štabov in politično izpostavljenih osebnosti. Volitve so tudi oblika signaliziranja in določanja političnih in gospodarskih prioritet. Na to dejstvo se na Slovenskem že pripravljajo politične stranke in ni dvoma o tem, da se bodo tudi slovenski državljani – volilci s svojim volilnim obnašanjem odzvali na volilne ponudbe. Volitve so tudi neke vrste »veto mehanizma«, s katerim se bo tudi v Sloveniji na volitvah 1992 odločalo, kateri programi, volilne teme, pa tudi osebe so takšne (nizke) kakovosti, da ne bodo prešle rdeče semaforke politične luči volilnega telesa in bodo torej naletavale na volilčevo odbojnost, na »volilni stop«. Slovenske volitve 1992 bodo le točka v (sicer kratkem) družbenem kontinu-

⁶ Lijphard, Arend: The Political Consequences of Electoral Law, *American Political Science Review*, No. 2/1990.

⁷ Lijphard, Arend: The Field of Electoral Systems Research, A Critical Survey, *Electoral Studies*, No. 1/1985.

⁸ Grdešič, Ivan, Šiber, Ivan: Izbori i politička znanost, izšlo v zborniku Hrvatska u izborima 1990 (ured. I. Grdešič in ostali), Naprijed, Zagreb 1991, str. 5–12.

umu legitimizacije »novega«, »slovenskega« političnega sistema. Naša javnomnenjska raziskava kaže, da so tako politične stranke kot tudi volilci to že dojeli in da se zavedajo pomena volitev tudi z vidika legitimnosti političnega sistema.

In kako se konkretno odzivajo vprašani v raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/2 – glede na trenutno politično razpoloženje med izvedbo raziskave – glede volilne udeležbe na volitvah 1992 v Sloveniji? Več kot štiri petine vprašanih (84,8%) pove, da bo verjetno šlo na volišče, neopredeljenih (se še niso odločili) je dobra desetina (11,3%), verjetno volilno abstinenco pa napoveduje le 3,8% anketiranih.

Do neke mere preseneča zelo nizek odstotek tistih, ki se izjasnjujejo, da verjetno sploh ne bodo šli volit. Delen razlog za to bi bilo možno iskati tudi v določeni »ženiranosti« in nenavajenosti na tako postavljeno vprašanje, ki v nekem smislu prav gotovo posega v anketirančevo politično intimo. Delež abstinentov bo v Sloveniji na volitvah 1992 nedvomno precej višji, kot bi to lahko sklepali iz naše raziskave, ker se mu bodo očitno pridružili tudi nekateri med tistimi, ki sedaj izjavljajo, da bodo šli volit, kot še zlasti tudi tisti, ki so še neodločeni glede svoje volilne udeležbe oziroma volilne abstinence. Politična razočaranost nad rezultati sedanjega političnega sistema bo v pogledu volilne abstinence nedvomno odigrala svojo vlogo. Nekateri volilci bodo očitno »glasovali« tudi s tem, da sploh ne bodo šli na volitve.

Kot kažejo mednarodne primerjalne volilne raziskave, volilni abstinenti niso homogena družbena skupina. Kazalo bi razlikovati tiste, ki so resnično zadržani (bolezen, nujni in neodložljivi opravki in posli), ali se napačno vodijo v volilnih spiskih. Druga skupina abstinentov pa se po mnenju znanega preučevalca volilnih procesov J. Blondela⁹ deli v »pozitivne« in »negativne« abstinate. »Negativni« naj bi bili tisti, ki so dejansko nezainteresirani za politično dogajanje in jih empirična raziskovanja volilnih procesov in volilne abstinence odkrivajo predvsem med slabše informiranimi, na nižjem klinu lestvice blagostanja, med nižje izobraženimi, med ženskami ter med nekvalificiranimi. Med »pozitivne« abstinate pa J. Blondel uvršča tiste, ki so politično odbojni do določene politične stranke, politične koalicije, do kandidata ali do skupine kandidatov in ki s svojo volilno abstinenco, čeprav se to na videz sliši protislovno, vendarle manifestirajo svojevrstno volilno-politično participacijo.

Z uveljavljanjem večstrankarskih parlamentarnih volitev se tudi volilni politologiji in sociologiji odpira področje preučevanja volilne abstinence na Slovenskem. Analiza zadnjih volitev pokaže, da je bila volilna udeležba (volilna participacija) v Sloveniji in na Hrvaškem relativno visoka. Na Hrvaškem za družbenopolitični zbor 84,5%, v Sloveniji za družbenopolitični zbor 83,0%. V Srbiji¹⁰ je bila volilna udeležba 71,5%, kar je le delno posledica bojkota volitev s strani albanske alternative na Kosovu. Tudi če pogledamo Srbijo brez Kosova, je bila udeležba na volitvah (76,0%) nižja kot v drugih republikah. Ne da bi hoteli kakor koli mehanično primerjati volilno abstinenco v posameznih državah, naj pripomnimo, da je tudi v ZDA na predsedniških volitvah volilna udeležba celo manjša od 55%.

Raziskave volilnih procesov, še posebej javnomnenjske raziskave volilnega

⁹ Blondel, Jean: *Voters, Parties and Leaders*, Penguin Book, London 1970.

¹⁰ Goati, Vlado: *Teorijski i hipotetički okvir istraživanja prvih višestranačkih izbora u Srbiji – Zaključna razmatranja*, izšlo v zborniku *Od izbornih rituala do slobodnih izbora*, ured. S. Mihajlović, Institut društvenih nauka, Centar za politološka istraživanja, Beograd 1991.

obnašanja, potiskajo v ospredje vprašanje, kaj opredeljuje volilčevo volilno odločitev, ali rečeno še drugače: kaj vpliva na to, kako bo volilec volil. V tej zvezi ne moremo mimo svojevrstne triade oziroma, če mi je dovoljeno tako reči, nekakšnega določitvenega triptiha: 1. strankarske (partijske) identifikacije, 2. podobe kandidata, predstavitve kandidata in 3. družbenih tem in problemov, ki se sprožajo ob volitvah. Umestno je torej vprašanje, kateri volilci bodo ogrozili »sedanje« razmerje politične moči in iz kakšnih razlogov.

Fenomen strankarske identifikacije je zanesljivo zelo pomemben za volilne rezultate, zlasti v tistih (državnih, nacionalnih) okoljih, kjer obstaja vsaj relativno stabilna, tudi psihološko bolj ali manj trdna privrženost volilcev določeni politični stranki, in to ne glede na spremembe strankarskih opredelitev in ne glede na politično uspešnost stranke. Mednarodne raziskave med državami z močno strankarsko identifikacijo na primer omenjajo Veliko Britanijo. Seveda je tudi stabilno strankarsko identifikacijo treba jemati z zrnom soli in je ne presoјati kot okamenjeno statično kategorijo. Partijska identifikacija res omogoča določeno stabilnost političnega sistema, ki tako otežkoča dramatične spremembe volilnega razpoloženja, vendar partijska identifikacija volilcev tudi ni nekaj za vselej danega. Ko govorimo o strankarski identifikaciji, naj tudi dodamo, da imamo v volilnih procesih opravka tudi s kategorijo tako imenovanih »neodvisnih volilcev«, ki se ne istovetijo z nobeno politično stranko, opredeljujejo se zelo – individualno ali skupinsko – interesno in hitro reagirajo na neuspehe določenih strank oziroma strankarskih koalicij.

Položaj v Sloveniji je glede strankarske identifikacije gotovo različen od držav z dolgoletnim etabliranim večpartijskim sistemom in z uveljavljenim parlamentarizmom. V razmerah na novo uveljavljenega političnega in strankarskega pluralizma, ko so večstrankarske volitve v bistvu novost, v razmerah še nerazvitega smisla za konsenzualno demokracijo ob nizki ravni politične kulture (in temu ustrezajoči ravni volilne podkulture) se pri nas na Slovenskem partijska identifikacija volilcev še ni globlje ukoreninila. »Stranka« volilno še neopredeljenih slovenskih volilcev močno stopa v ospredje, kar podčrtuje še vedno nastajajočo politično strukturiranost slovenskega prostora, ki v temeljnih obrisih še ni »končno« profiliran. V tej zvezi se mi zdi tudi pomembno omeniti, da pripisujem razvidnosti politično strankarskega spektra velik pomen, tako da bo ta strankarski spekter pregleden »povprečnemu volilcu«.

Podoba o kandidatu, famozni imidž kandidata, tudi odigrava pomembno vlogo pri volilni odločitvi oziroma pri volilni izbiri volilcev. Tu ne smemo zanemariti uspešne volilne propagande, kako predstaviti kandidata v sprejemljivi luči volilcem. In to še zlasti, če je kandidat partijski konvertit, če je politični »switcher« in ga tako predstaviti volilcem kot politika, ki je še pravi čas »spregledal« in se končno opredelil kot kandidat za »pravo« stranko. Podoba, imidž kandidata, je zlasti pomembna pri političnih voditeljih, torej pri političnih liderjih, ki jim strankarski stroj v upanju na volilni uspeh daje na razpolago vse svoje kapilarne politične in propagandne mehanizme. Znano je, kako stranke poudarjajo velike osebne sposobnosti takšnih kandidatov, ki jih v nekaterih (skrajnih) primerih poskušajo »vnovčiti« kot naravnost karizmatične osebnosti. Seveda je stopnja verodostojnosti (kredibilnosti), stopnja zaupanja volilcev do kandidata oziroma njegovega imidža odvisno od stopnje politične kulture volilcev in njihove odporosti, da naivno ne podlegajo volilni demagogiji in ceneni propagandistični prepričljivosti. Zlasti v iracionalno zelo obloženi in obteženi volilni kampanji (take pa v Sloveniji na volitvah 1990 ni bilo in pričakujem, da je ne bo tudi v letu 1992) se

s podobo kandidata nenavadno pretirava, bodisi v pozitivni bodisi v negativni smeri. Strankarska volilna ponudba seveda ne more brez vabljlive ponudbe kandidatov in politični trg, posebej če je dovolj diferencirano in politično strukturiran, vsrka zelo različne kandidate in tudi njihove bizarne podobe.

Tretji, še zdaleč ne zanemarljivi del zgoraj omenjenega volilno določitvenega triptiha pa so družbene teme in problemi, ki se sproščajo v volilni kampanji oziroma ob volitvah. Gre torej za tisto, kar angloameriški volilni analitiki označujejo kot »issues«. Katere so torej tiste (volilne) teme, ki bodo v Sloveniji »potegnjene« v volilno kampanjo?

Ali lahko navedete kak problem, ki je zelo pereč in bo vplival na to, koga boste volili oziroma za kandidate katere stranke boste glasovali? Kaj bo torej vplivalo na vašo odločitev ob volitvah? Navedite:

1. najpogostejši razlog:	I. razlog	II. razlog
1 – gospodarski položaj	28,2	9,9
2 – nezaposlenost	14,8	13,7
3 – programi strank	12,4	3,7
4 – socialni položaj	8,0	13,4
5 – plače, pokojnine, standard	5,2	8,3

Vprašanje smo oblikovali kot odprto vprašanje in potem odgovore, bolj ali manj dosledno, da ne bi odgovorov preveč nategovali na Prokrustovo posteljo, zgostili oziroma osredinili na pet zgoraj v tabeli navedenih tem.

Odgovori v naši javnomnenjski raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/2 kažejo na to, da bo kot volilna tema v volilni kampanji prevladovalo tisto, kar bi lahko poimenovali kot: ekonomsko-socialna matrica. Da bo ekonomsko-socialna matrica prevladujoča, nas seveda sploh ne preseneča in so dobljeni rezultati potrditve naših izhodiščnih konceptualnih raziskovalnih hipotez. Malodane dramatična slovenska gospodarska situacija, negotovost glede socialne varnosti, strmo padajoči standard in v zvezi s tem padanje realne vrednosti plač so tisti pojavi in »dogajanja«, ki bodo pomembno determinirali slovensko volilno kampanjo. Z veliko stopnjo zanesljivosti lahko predvidevamo, da bodo politične stranke v svojih (volilnih) programih in kandidati v svojih (volilnih) nastopih morali ponuditi kar visoko stopnjo konkretne operacionalizacije svojih videnj izboljšave gospodarskega položaja, socialne varnosti, konkretnega spopadanja z nezaposlenostjo s prestrukturiranjem zaposlenih in ponuditi konkretne poglede na možnosti perspektivnega zmanjševanja padanja standarda, poglede na stanje pokojnin in podobno. Vsaj relativno slojevita in razčlenjena slovenska družba bo v volilni kampanji tudi kar precej zahtevna in izbirčna glede strankarskih in kandidatovih razlag volilnih tem in problemov. Usmeritev samo na splošne, temeljne vrednosti, ki so jih ob zadnjih volitvah 1990 bili kar polni programi strank in govori kandidatov, na volitvah 1992. leta v Sloveniji očitno ne bo več vžgala. Besede in sintagme, kot so blagostanje, tržno gospodarstvo, socialna varnost in podobne »parole«, ki so kar mrgolele v visokooktanski retoriki posameznih strank in kandidatov v Sloveniji na volitvah 1990, se bodo v volilni kampanji 1992 in na volitvah 1992 izkazale za preveč obrabljene, abstraktne, »ofucane« besede (»blab words«). Politične stranke in kandidati, ki v svojo volilno ponudbo ne bodo vključili konkretnih izdelav in za volilce otipljivih izpeljav »ekonomsko socialne matrice«, utegnejo na volitvah 1992. leta potegniti kratko. Če trdim, da bo kot volilni »issue« v Sloveniji 1992. leta prevladovala ekonomsko socialna matrica, seveda nisem povedal vsega. Vsaj

kot volilna »podtema« se bodo pojavljale razprave o tem, kdo je kriv za sedanji slab gospodarski in socialni položaj, za naraščajočo nezaposlenost, za nizke plače, za slabe pokojnine. Tu se v volilni kampanji ne bo dalo izogniti iskanju krivcev v »starem režimu« in predpostavljam, da se tudi ne bomo izognili temam, ubranim na antikomunizem na eni strani in na iskanje krivde za nastali položaj tudi v novem režimu. Ekonomsko socialna matrica kot glavna tema volitev 1992 v Sloveniji bo imela torej živahno spremljavo podtem (antikomunizem, problemi v zvezi s spravo, dejanja prejšnjega režima, nevarnosti modificirane »obnove« starega režima, pa tudi takšne podteme, kot so nesposobnost nekaterih segmentov in struktur novega režima, njihove napake, tako konceptualne kot tudi realizacijske).

Volilne raziskave v svetu razkrivajo, da v volilnem telesu vedno bolj narašča delež tistih, ki se relativno pozno odločijo, za koga bodo glasovali: ena tretjina volilcev pred začetkom volilne kampanje, ena tretjina zelo zgodaj med kampanjo, ena tretjina med kampanjo, tudi v zadnjih tednih pred volitvami. Znani volilno »nihajoči glasovi« (floating votes) so že v marsikateri državi odločili volilno kampanjo. Čeprav nimamo tovrstnih slovenskih volilnih raziskav, pa lahko sklepamo, da tudi na Slovenskem delež volilcev, ki se bodo odločili »tik pred zdajci«, ne bo majhen. To pa pomeni, da se z nekaterimi »injekcijskimi« ukrepi, ki bi se, denimo, tako rekoč že tik na koncu volilne kampanje lotili izboljšanja plač, dviga pokojnin ali popraviljanja nekaterih drugih vidikov standarda, lahko pomembno vpliva na volilne odločitve.

Razlogi, zakaj ljudje hodijo na volitve, so zelo različni. Nedvomno jih je več, toda med njimi je gotovo takšen, ki je glaven in opredeljuje državljansko volilno udeležbo.

Ali lahko poveste, kaj je glavni razlog, da hodite na volitve?

	SJM 68	SJM 91/2
1 – izpolnjevanje državljske dolžnosti	47,7	46,6
2 – ni mi vseeno, kdo je poslanec	33,1	21,3
3 – že od nekdaj hodim na volitve, iz navade	3,2	3,1
4 – menim, da s tem vplivam na politiko	5,8	6,3
5 – ni mi vseeno, katera stranka zmaga na volitvah	–	14,7
6 – če ne bi hodil na volitve, bi mi lahko škodovalo	6,9	1,7
9 – ne vem	3,3	6,2

Do neke mere je vendar v oči bodeč visok delež tistih, ki volitve pojmujejo kot državljansko dolžnost. V tem je, mimo drugega, mogoče zaznati tudi vzorec tradicionalnega volilnega obnašanja, pojmovanje volitev kot državljanske moralne, skorajda patriotske obveznosti. Tiste, ki se izjasnujejo, da jim ni vseeno, kdo je poslanec oziroma da presojujejo, da s tem vplivajo na politiko in da jim ni vseeno, katera stranka zmaga na volitvah, pa bi lahko šteli med respondente (42,3%), ki volitve prvenstveno dojemajo kot strankarsko politično zadevo in torej ne dajejo v ospredje državljansko-dolžnostne obarvanosti volitev. Delež tistih, ki sodijo, da bi jim neudeležba na volitvah utegnila škodovati, je povsem zanemarljivo majhen. Kakršni koli so že razlogi, zaradi katerih državljani hodijo na volitve, pa ne bo odveč, če omenim, da del politoloških in socioloških volilnih analitikov stoji na stališču: nizka udeležba na volitvah je v bistvu dober znak za demokracijo; če se stvari dobro gospodarsko in politično razvijajo, se volilci niti ne želijo volilno vznemirjati.

Tako kot javnomnenjska raziskava¹¹ Slovensko javno mnenje 1990/2, je tudi v tem zapisu obravnavana javnomnenjska raziskava izpričala visoko prevladujoče stališče, naj bo predsednik Republike Slovenije izvoljen neposredno (82,9%). Tudi 103. člen nove slovenske ustave določa, da se predsednik republike izvoli na neposrednih, splošnih in tajnih volitvah.¹²

V raziskavi Slovensko javno mnenje 1991/2, enako kot v raziskavi Slovensko javno mnenje 1990/2, smo spraševali¹³, komu naj predvsem odgovarjajo poslanci po svoji izvolitvi. Še bolj narašča delež tistih (od 70,7% v raziskavi SJM 1990/2 do 75,0% v raziskavi SJM 1991/2), ki se zavzemajo za to, naj poslanci odgovarjajo volilcem, ki so jih volili. Upada pa delež tistih, ki menijo, naj poslanci odgovarjajo svoji stranki (od 12,6% v raziskavi SJM 1990/2 na 10,2% v raziskavi SJM 1991/2). Sklep, da ima slovenska javnost politiko za javno zadevo samih državljanov, ne pa za izključno domeno političnih strank, dobiva tako dodatno empirično potrditev.

¹¹ Markič, Boštjan: Zaznave Slovencev ob političnem sistemu, Teorija in praksa, št. 3-4/91, str. 387.

¹² Ustava Republike Slovenije, izdala Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, člen 103, str. XL.

¹³ Markič, Boštjan: Zaznave Slovencev ob političnem sistemu, Teorija in praksa, št. 3-4/91, str. 392.

NIKO TOŠ*

Volilci in politične stranke

Družboslovno raziskovanje in obravnavanje fenomena političnih strank in strankarskega opredeljevanja oz. volitev kot njihovega meritornega in produktivnega izraza postaja tudi na Slovenskem smiselno znanstveno početje. Sociologija političnih strank in elektoralna sociologija sta si namreč izborili predmet in mesto v empiričnih raziskavah in njihovem teoretičnem osmišljanju.

Razmerje med volilci in strankami lahko označimo kot simbiotično, kot razmerje medsebojnega učinkovanja obeh skupin. V razmerah demokratične družbe tako politične stranke kot volilce označuje njihova relativna (ne-)stabilnost oziroma (ne)spremenljivost, njihova (ne-)strukturiranost in (ne)determiniranost. Vse dosedanje obravnave fenomena političnih strank in volilnega opredeljevanja temelje na opazovanju etabliranih demokratičnih sistemov, v zadnjem času pa deloma zajamejo tudi aktualno preobražanje latinskoameriških diktatur v smeri demokracije. Te obravnave pa v glavnem še ne zajamejo družb na prehodu realsocialističnih enopartijskih držav v smeri evropske demokratične izkušnje. Ti družbeni preobrat raziskovalno (še) niso dovolj zajeti in niso teoretično ovrednoteni. Raziskava, ki smo jo opravili konec leta 1991, je droben prispevek k pojasnjevanju okoliščin, kakršne so nastale s prebratom v razmerah slovenske družbe. Tako smo raziskovali potek strankarske identifikacije volilnega telesa v Sloveniji in si s tem odprli vpogled v oblikovanje razmerja med političnimi strankami in volilci. V raziskavi smo npr. ugotavljali seznanjenost ljudi s parlamentarnimi strankami in njho-

* Dr. Niko Toš, doktor socioloških ved, predstojnik Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.